

Καραγκιόζης κι Ελληνικό Λαϊκό Θέατρο Σκιών - Σκέψεις για την μορφή και το θεατρικό αυτό είδος

Αίφνης το Λαϊκό Θέατρο Σκιών, ο περίφημος Καραγκιόζης, επανακάμπτει σήμερα, μεταλλαγμένος σε επιθεώρηση ή ακολουθώντας την παράδοση εκείνη που τον κατέστησε κυρίαρχο μέσο έκφρασης της λαϊκής ιδεολογίας στα χρόνια από το 1850 έως το 1910.

Ποιοι είναι οι λόγοι της ανάκαμψης; Τι μπορεί να εκφράσει σήμερα ο Καραγκιόζης; Διαβάζοντας τον Κωστή Μοσκώφ μαθαίνουμε ότι ο τουρκικός Καραγκιόζης είναι δημιούργημα του «ανατολικού φεουδαλισμού» και δεν αντιστέκεται στην εξουσία, καθώς αυτή δεν είναι εξωτερική αλλά οργανικό μέρος των ίδιων των ανθρώπων. Γι' αυτό ο εξ ανατολών Καραγκιόζης λειτουργεί πάντα ατομικά και η κάθαρση είναι πάντα κωμική και ποτέ τραγική.

Αντίθετα, ο ελληνικός Καραγκιόζης είναι κοινωνικοποιημένος. Μπορεί να εξακολουθεί να κάνει τεμενάδες στον πασά-εξουσία, αλλά όταν του δίνεται η ευκαιρία «βγάζει τη γλώσσα» και το άχτι του, εκφράζοντας την τραγική αίσθηση του αγώνα που είναι αδιέξοδος. Γενικά, το Λαϊκό Θέατρο Σκιών αντανακλά, εκείνη την εποχή, έναν τελματωμένο κόσμο ο οποίος βρίσκεται σε αδιέξοδο. Ο Καραγκιόζης δεν κρύβει πως είναι κλέφτης, ούτε ότι δεν σέβεται την ιδιοκτησία, εκφράζοντας ένα είδος «αναρχοφιλελεύθερης» κριτικής ...

Το 1897 τη χρονιά της εθνικής ταπείνωσης και της νιτσεϊκής παρέκβασης, δημιουργείται από τον Ρούλια ο τύπος του «βλάχου» Μπαρμπαγιώργου που λειτουργεί ως ο «από μηχανής θεός», συνδηλώνοντας και τις δυνατότητες κάποιας φυγής στο πλαστό αρκαδικό παρελθόν.

Ο Χατζηαβάτης θα είναι ο τύπος του συμβιβασμένου με την εξουσία. Και μεταξύ του Καραγκιόζη και του Χατζηαβάτη ως ακραίες όψεις της υποτέλειας αλλά και της ιδιότυπης αντί-στασης θα κινείται ο μικροαστός της εποχής. Αλλά ο Καραγκιόζης - λαός αν και εκπροσωπείται κι από τους δύο αυτούς τύπους, ωστόσο έχει επιλέξει να ταυτιστεί με τον πρώτο. Όπως σημειώνει ο Μοσκώφ: «Τα πρόσωπα σύμβολα παίρνουν τη θέση των κοινωνικών αντιφάσεων πάνω στο φωτισμένο πανί παρασταίνοντας όλο το τραγικό αδιέξοδο της φάσης εκείνης της

εθνικής μας ζωής που χαρακτηρίζεται από την έλλειψη οργάνου αυτοπραγμάτωσης...».

Καραγκιόζης

Η ίδια αίσθηση του αδιεξόδου παρατηρείται και σήμερα, ο λαός - Καραγκιόζης βρίσκεται σε σύγχυση και αναπτύσσει, τηρουμένων των αναλογιών, την ίδια αντιφατική υπόσταση: οσφυοκάμπτης και συγχρόνως πονηρός ανατροπέας, απολιτικός και εν ταυτώ ιδιότυπα υπερπολιτικός, λειτουργώντας μέσα και έξω από το σύστημα, ανάλογα με τους κινδύνους και τα διακυβεύματα, κυνικός αλλά «τρελός» που τραγουδά: «Κείνο που με τρώει, κείνο πούμε σώζει είναι που ονειρεύομαι σαν τον Καραγκιόζη».

«Όπα, όπα, όπα, ε...». Αυτό είναι συνήθως το τραγουδάκι του Καραγκιόζη όταν εμφανίζεται στη σκηνή. Πάντα ξέγνοιαστος και με κέφι, παρατημένος από τη φιλοδοξία, την προσποίηση, την αναγνώριση την εργασιακή άνοδο το καταναλωτικά αγαθά, απλώς ζει για να ζει και ανήκει μόνο στο σήμερα χωρίς φοβίες και εσωτερικές συγκρούσεις, χωρίς ενοχές και διλήμματα...

Καραγκιόζης» στα τουρκικά σημαίνει «μαυρομάτης» και τα τεράστια εκφραστικά μάτια του είναι και το μοναδικό όμορφο χαρακτηριστικό του.

Κακομούτσουνος, καμπούρης, κοντός, βρόμικος, με τεράστια άκοπα νύχια, μοιάζει με ένα έκτρωμα της φύσης. Η καθημερινότητα του δεν είναι καλύτερη από την εμφάνιση του. Φτωχός μονίμως πεινασμένος, ζει σε μια παράγκα που μπάζει οπό παντού.

Ο Καραγκιόζης αποτελεί το πρότυπο του αντιήρωα, του περιθωριακού, αλλά και του ελευθέρου, περίεργου, ανήσυχου πνεύματος, που δεν συμβιβάζεται με καμία εξουσία και με κανέναν κοινωνικό ρόλο. Πάνω στην καμπούρα του κουβαλά τον κόσμο όλο, αφού, θέλοντας και μη, βρίσκεται πάντα στο κέντρο των εξελίξεων. Όπως ο Σωκράτης, ο Αίσωπος και πολλά άλλα μεγάλα πνεύματα, ο Καραγκιόζης είναι άσχημος εξωτερικά, αλλά γεμάτος εσωτερικά χαρίσματα. Οι πάμπολλες αντιφάσεις του χαρακτήρα του δεν μειώνουν την έντονη προσωπικότητά του. Είναι καλόκαρδος, αλλά, μην αντέχοντας την ανοησία, δεν συγκρατεί τον εαυτό του και ξυλοφορτώνει όσους του μπαίνουν στο ρουθούνι, Γενναίος, παρόλο που φοβάται το ξύλο, αλλά και θρασύς, προκειμένου να καταφέρει να επιβιώσει. Έξυπνος και διπλωμάτης, μερικές φορές στα όρια της πανουργίας. Παρορμητικός, γλιτώνει πάντα την τελευταία στιγμή χάρη στην ευελιξία του ή στη θεία πρόνοια. Καίτοι ξελιγωμένος από την πείνα, αρνείται να προσκυνήσει και να βουλευτεί. Με

τον τρόπο του, ειρωνεύεται τους πάντες και τα πάντα και καταδεικνύει καθετί σάπιο και σκάρτο. Είναι το «μεγάλο μαύρο μάτι» που εστιάζει στο κωμικό, στο γελοίο και σατιρίζει την «κοινή λογική».

«Το μακρύ, μακρύ του χέρι ψάχνει μέσα στο πανέρι», αναζητώντας μονίμως τροφή. Το φαί είναι η μονή έγνοια του Καραγκιόζη. Το μακρύ χέρι, όμως, είναι και το «όπλο» που διαθέτουν όλοι οι ήρωες του θεάτρου σκιών που ρέπουν προς τη χειροδικία, ώστε να αποδοθεί δικαιοσύνη. Η οικογένεια του Καραγκιόζη είναι το ίδιο κωμική με τον ίδιο. Η γυναίκα του Αγλαΐα είναι επίσης άσχημη και κακοντυμένη, ενώ τα παιδιά του είναι πιστά του αντίγραφα ο ήρωας σε μικρογραφία. Η δύναμη της κληρονομικότητας αλλά και η επίδραση του περιβάλλοντος συνθέτουν ένα απολύτως νατουραλιστικό σκηνικό: Δυνατά ένστικτα, ανάγκη εκπλήρωσης των βασικών αναγκών και πρωτογονισμός. Ωστόσο, στη μικρή αυτή παράγκα και στον μπερντέ τα υψηλά ιδανικά και η ευγένεια του ήθους ξεπηδούν σε άσχετες στιγμές, ως επίχειρα μιας εγγενούς καλοσύνης.

Τα Κολλητήρια

Συχνά, όμως, εμφανίζονται τρία παιδιά: Ο Κολλητήρης, ο Κοπρίτης και ο Πιτσικόκος. Το καθένα από αυτά έχει διαφορετική προσωπικότητα, ανάλογα με τη σειρά γέννησης, η οποία μάλιστα εμπίπτει στις αρχές της ψυχολογίας! Ένα ερώτημα που τίθεται συχνά είναι αν ο Καραγκιόζης ενδιαφέρει και ελκύει μικρούς και μεγάλους στη σύγχρονη κοινωνία της παγκοσμιοποίησης, της ταχύτητας, των εφέ, των Πόκεμον και των ηλεκτρονικών παιχνιδιών. Ο Καραγκιόζης που γαλούχησε γενιές και γενιές είναι ο λόγος ενάντια στον εικονικό βομβαρδισμό, το έργο του ανθρώπου ενάντια σε κείνο της τεχνολογίας, η φαντασία ενάντια στη διαστροφή, η αγνότητα σε αντιπαράθεση με τη σκληρότητα...

Ο Χατζηαβάτης

«Ακούσατε, ακούσατε! Άγγλοι, Γάλλοι, Πορτογάλοι, Έλληνες και Οθωμανοί,..». Έτσι χώνεται στη σκηνή, καλώντας τους απανταχού υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ουχί μόνον, ο Χατζηαβάτης, ο τελάλης του Πασά, Ο «άσπονδος» φίλος του Καραγκιόζη έχει τον ακριβώς αντίθετο από αυτόν χαρακτήρα: Κόλακας και συμβιβασμένος, οσφυοκάμπτης και δειλός, καταρτισμένος για όλα τα γραφειοκρατικά και διοικητικά δρώμενα. Έλληνας πλαγίως βολεμένος και ξεπουλημένος: «Πολυχρονεμένη μου Πασά, ο Θεός να μου κόβει μέρες και να σας δίνει χρόνια...».

Ποιος θα μπορούσε να είναι σήμερα ο Χατζηαβάτης; Ο δημοσιογράφος φερέφωνο,

το κομματόσκυλο που στοχεύει σε κάποια θέση στο Δημόσιο, αυτός που «ξεσκονίζει» την εξουσία, που στρώνει κόκκινα χαλιά στο πέρασμα κάθε επισήμου...

Ωστόσο είναι αυτός που φέρνει τα νέα στον Καραγκιόζη, ο οποίος στο τέλος καταλήγει να ρίχνει ένα καλό χέρι ξύλο στον «Χατζατζάρη», όπως συνηθίζει να τον αποκαλεί, ή να χορεύει μαζί του το «εξόδιο» άσμα.

Ο Χατζηαβάτης μοιάζει να υπάρχει ως το αρνητικό του Καραγκιόζη. Για να υπερτονίσει τα χαρακτηριστικά του, προβάλλει τα ακριβώς αντίθετα. Ο Χατζηαβάτης εκπροσωπεί την «κοινή λογική», αποδεικνύοντας ότι «κοινή» δεν σημαίνει απαραίτητα και «ορθή». Είναι επίσης και εύπιστος, όπως κάθε μέσος νους, γι' αυτό και τελικά ανόητος. «*Μα στ' αλήθεια είσαι γιατρός, Καραγκιόζη μου;*». Η φωνή του μακρόσυρτη, με μια γλοιώδη χροιά, εκφράζει τη δουλικότητα του. Τελικά, ο Χατζηαβάτης υπάρχει στη σκηνή χάρη στη μακροθυμία του Καραγκιόζη, κατά τον ίδιο τρόπο που όλοι εμείς ανεχόμαστε κάθε είδος ρουφιάνου κατανοώντας την αδυναμία του, αντί να τον λιθοβολούμε... Εξαίρεση αποτελεί ο χαρακτήρας του στα ηρωικά έργα, όπου ρισκάρει να κάνει τον πληροφοριοδότη της των επαναστατημένων Ελλήνων, για τα σχέδια των Τούρκων.

Ο Μπαρμπαγιώργος

Στον αντίποδα βρίσκεται ο Μπαρμπαγιώργος. Ορεσίβιος, πρωτόγονος, βλάχος, μιλά μια ιδιότυπη διάλεκτο, με όλα τα χαρακτηριστικά ιδιώματα του τόπου του. Είναι, ίσως, ο πιο κωμικός, ο πιο αστείος απ' όλους τους ήρωες του θεάτρου σκιών.

Είναι θεός του κεντρικού ήρωα και η εμφάνιση του είναι σχεδόν πάντα ευχάριστη για τον Καραγκιόζη, αφού ο Μπαρμπαγιώργος έρχεται στο «άστυ» φορτωμένος με τυριά, καρδάρες και γίδια όλα πεσκέσια στο «ανεψουδι του». Τα καλούδια αυτά «κουρδίζουν» τις άδειες κοιλιές της φαμίλιας. Συχνά, μάλιστα, λειτουργεί ως από μηχανής θεός, αφού γλιτώνει το φουκαρά Καραγκιόζη από τα χέρια και το άγριο ξυλοκόπημα τού Βεληγκέκα. Οι χοντροκομμένοι τρόποι του Μπαρμπαγιώργη γίνονται ακόμη πιο εμφανείς όταν εκείνος προσπαθεί, ματαίως, να μεταμορφωθεί σε πρωτεουσιάνο, συνδυάζοντας φράκο με τσαρούχια ή καπέλο με φουστανέλα. Το αποτέλεσμα πάντα σκέτο φιάσκο, αλλά χρήσιμο μάθημα στο μέσο Αθηναίο που επιθυμεί να ξεχάσει την αγροτική καταγωγή του.

Μεγαλωμένος στα βουνά, έχει μια υπεράνθρωπη δύναμη, την οποία ούτε ο ίδιος

συνειδητοποιεί. Στο χωριάτικο μυαλό του δεν χωράνε υποκρισίες, κομπίνες, δήθεν συμπεριφορές και τερτίπια, Γι' αυτό και συνήθως χειροδικεί κάθε επίδοξο σοφιστή. Είναι γνήσιος, αληθινός, πέτρινος, άκαμπτος. Αποδίδει δικαιοσύνη. Είναι ο λαός που ξεσπά αυθόρμητα και απρόβλεπτα.

«...Μπάρμπα... Ο Βεληγκέκας με βαράει...», «Δεν θύμωσα ακόμη!», «Μπαρμπούλη, σώσε με... Με σκοτώνει στο ξύλο», «Δεν θύμωσα ακόμη!».

Αλίμονο, όμως, αν θυμώσει. Φωνή λαού, οργή Θεού. Ο λαός, όπως και ο Θεός, αργεί, αλλά δεν λησμονεί. Και τότε θα σαρώσει ότι βρει μπροστά του και πρώτα τα εντεταλμένα όργανα της εξουσίας. Τον τυφώνα ποιος μπορεί να τον σταματήσει;

Και να! Πότε ο λαός μας μεγαλουργεί; Όταν καταφέρει να συναντηθεί, να γίνει ένα, το μυαλό με την δύναμη. Στην προκείμενη περίπτωση ο Καραγκιόζης είναι το μυαλό ενώ ο Μπαρμπαγιώργος η δύναμη.

Ο Εβραίος

Οι Εβραίοι της Ελλάδας και οι Τσιγγάνοι συνήθιζαν, όπως και οι Έλληνες, να παίζουν θέατρο σκιών στα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Είναι πολύ πιθανό, λοιπόν, η φιγούρα αυτή να είναι κατάλοιπο εκείνης της εποχής. Όταν αναφερόμαστε στον Εβραίο, πρέπει να διευκρινίσουμε πως αφορά ένα συγκεκριμένο τύπο της εβραϊκής κοινωνίας: Τον έμπορο. Θα μπορούσε να αναφέρεται σε οποιονδήποτε έμπορο, οποιασδήποτε φυλής ή ράτσας. Θα μπορούσε να είναι ο Σκρουτζ Μακ Ντακ, του Ντίσνεϋ, αλλά σίγουρα διαθέτει μεγαλύτερη ευφυΐα, περισσότερη ευγένεια και ευελιξία, καλύτερο στυλ. Είναι, άλλωστε, γνωστό το ταλέντο των Εβραίων, κυρίως της Θεσσαλονίκης, σε αυτό το επάγγελμα.

Ο Εβραίος (σπιτονοικοκύρης του Καραγκιόζη) είναι ο ίδιος τύπος που συναντάμε στα ανέκδοτα ή στον Αστερίξ. Καλοντυμένος με τα πλουμιστά του ρούχα, το σιμίτι και τα ανατολίτικα πασουμάκια του, μιλά μια γλώσσα ακατάληπτη. Το σώμα του γέρνει μπροστά, το κεφάλι ακόμη περισσότερο Μοιάζει να ζητά μόνιμως κάτι από τους άλλους και το απλωμένο χέρι του δείχνει ακριβώς τι: Το χρήμα. Σε αυτό είναι προσκολλημένος. Μπορεί να είναι τσιγκούνης και τοκογλύφος, μπορεί και να είναι απλώς αφοσιωμένος στο να βγάζει λεφτά. Και το καταφέρνει! Για την απόδοση αυτής της κίνησης η φιγούρα του Εβραίου έχει τρεις αρθρώσεις: Στο κεφάλι στο σώμα και τα πόδια.

Ο Μορφονιός

Το όνομα «Μορφονιός» σίγουρα αποτελεί ευφημισμό όσον αφορά στο συγκεκριμένο τύπο ανθρώπου. Πρόκειται για ένα κακάσχημο νάνο με τεράστιο κεφάλι και μικρό σώμα τεράστια μύτη και βλακώδες ύφος. Διαθέτει ωστόσο ένα μεγάλο πλεονέκτημα: Παντελή έλλειψη αυτογνωσίας.

«Ουίτ, είμαι ο Μορφονιός / της μάνας μου καμάρι / όλες οι νιες μαραίνονται / ποια θα με πρωτοπάρει...».

Είναι, μάλιστα, τόσο πεπεισμένος για το...θείο κάλλος του, ώστε βάζει και υψηλούς στόχους: Κορίτσια με προίκα την κόρη του Βεζίρη ή την εκάστοτε περιζήτητη καλλονή.

Συχνά, μάλιστα έχει την αίσθηση πως είναι παντοδύναμος, γι' αυτό προσπαθεί να τα βάλει με τον «κατηραμένον όφι» ή το «τέρας», με τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Ο Καραγκιόζης βγαίνει από την καλύβα του αμέριμνος, για να αντικρίσει τον Μορφονιό. Το αίμα του κόβεται και γυρίζει στην καλύβα του τρομοκρατημένος, ουρλιάζοντας: *«Μανούλα μου, μια μπουλντόζα!»*. Ξαναβγαίνει επιφυλακτικά, για να παρατηρήσει...αυτό το θαύμα της φύσης. Όπως είναι φυσικό, ο Μορφονιός δεν ξεφεύγει από την ειρωνεία του και την αμείλικτη και αιχμηρή του γλώσσα: *«Παιδιά, φέρτε μια θέση γιο το σώμα του και δυο θέσεις για το κεφάλι του»* και άλλα παρόμοια τα οποία, ωστόσο, ουδόλως πτοούν τον ομορφονιό. Η αλαζονεία του είναι τόση, ώστε ο Καραγκιόζης συχνά χειροδικεί για να τον συνεντίσει. Άλλες φορές πάλι η ίδια η ίδια η τύχη δίνει την απάντηση αλλά ως γνωστό «πρώτα βγαίνει η ψυχή και μετά το χούι».

Τύποι μιας συγκεκριμένης εποχής και κοινωνίας, ο Σταύρακας και ο Σιορ Διονύσιος, ξεπερνούν το χωρόχρονο, για να φτάσουν έως τις ημέρες μας. Θα μπορούσε εύλογα να αναρωτηθεί κάποιος πώς χωράνε στη σύγχρονη σκηνή ένας ρεμπέτης μάγκας και ένας Ζακυνθινός κανταδόρος.

Ο σιορ Διονύσιος

Ο σιορ Διονύσιος, μιας και ο Έλληνας, συνεχίζει να κρατά τις παραδόσεις του, ενώ δεν παύει να είναι και ελαφρώς τοπικιστής. Όπως ο Ζακυνθινός, στο πανί συχνά εμφανίζονται ο Κρητικός, ο τσολιάς, ο Πόντιος και άλλες παρόμοιες φιγούρες. Αυτό, όμως, που κρατά πάντοτε ζωντανό τον σιορ Διονύσιο και ακλόνητο μέσα στις δεκαετίες είναι ο ρομαντικός του χαρακτήρας, το φλογερό του ταπεραμέντο, οι κομποί τρόποι του η λεπτή και καλοντυμένη παρουσία του, το ψηλό καπέλο, το

φράκο, το παπιγιόν και την ιταλο-ελληνική του κουλτούρα.

Ο σιορ Διονύσιος εμφανίζεται πάντοτε τραγουδώντας ένα παραδοσιακό τραγουδάκι από το «Τσάντε». Είναι σχεδόν πάντοτε ενημερωμένος για τα δρώμενα, ευγενής και χαριτωμένος. Συχνά η φλογερή του ιδιοσυγκρασία είναι αντιστρόφως ανάλογη από τα κότσια του, αλλά, όπως και να 'χει, ο Ζακυνθινός τολμά... «*Ματάκια μου, Καραγκιόζο*», λέει με τη συνήθη γλύκα του και γίνεται αμέσως συμπαθής...

Ο Σταύρακας

Ο Σταύρακας εμφανίζεται πότε ως μάγκας και πότε ως ψευτόμαγκας, ανάλογα με το αν ο καλλιτέχνης θέλει να σατιρίσει τη συγκεκριμένη κατηγορία ανθρώπου. Με το γιλέκο και το σακάκι να κρέμεται στον έναν ώμο, το κομπολόι, το καβουράκι και το μαχαίρι περασμένο στο ζωνάρι του, υπήρξε κάποτε μια ολοζώντανη μορφή που τριγύριζε στους τεκέδες και στα ρεμπέτικα στέκια. Είναι λεβέντης, ευθύς, δεν μασάει τα λόγια του.

Έχει τη δική του ιδιότυπη αντίληψη περί τιμής και ανδρείας. Έχει και αυτός μακρύ χέρι, κάτι που μας δείχνει πως ρέπει προς τον καβγά και τις αψιμαχίες. Πρόκειται, επίσης, για ένα φλογερό τύπο, όχι με το ρομαντισμό και την καλλιτεχνική ιδιοσυγκρασία του Σιορ Διονυσίου, αλλά με εκείνη του μάγκα, του περιθωριακού, αυτού που αντίκειται στο νόμο ή τον «παίρνει στα χέρια του».

Οι μάγκες υπάρχουν ακόμη; Και βέβαια, υπάρχουν και δεν αναφερόμαστε μόνο στους εναπομείναντες νοσταλγούς του ρεμπέτικου. Οι μάγκες πάντα θα υπάρχουν. Στον Πειραιά, στην Αθήνα, στη Θεσσαλονίκη, σε όλη την Ελλάδα, σε όλο τον κόσμο. Είναι αυτοί οι οποίοι δεν χωράνε πουθενά, που δεν ανέχονται την υποτίμηση και το συμβιβασμό, δεν σκύβουν το κεφάλι στην εξουσία. Έχουν το δικό τους κώδικα τιμής. Δεν πρόκειται για εγκληματίες, αλλά για πνεύματα ανεξάρτητα. Είναι οι κλέφτες και οι αρματολοί της πόλης, οι αρνητές του καταναλωτισμού και του βολέματος. Άνθρωποι λαϊκοί και ανήσυχοι. Η αντίσταση πηγάζει μέσα από την καρδιά τους. Δεν αντέχουν την προσποίηση και τα καλούπια. Δεν αφομοιώνονται, δεν οραματίζονται κότερα και λαμπερές καριέρες. Ανήκουν μονό στον εαυτό τους...

Οι γυναίκες

Οι περισσότεροι ήρωες του Καραγκιόζη είναι άνδρες. Αυτό είναι λογικό, μια και η τέχνη αυτή ξεκίνησε σε μια εποχή κατά την οποία οι γυναίκες ήταν κλεισμένες

στα σπίτια, ενώ το θέατρο σκιών δεν τις αφορούσε, αφού δεν μπορούσαν να το παρακολουθήσουν. Ακόμη και σήμερα οι Καραγκιοζοπαίχτες είναι άντρες και, όπως είναι φυσικό, τους είναι πιο δύσκολο να υποδύονται γυναικείους ρόλους.

Παρ' όλα αυτά, ο Καραγκιόζης δεν είναι... φαλλοκράτης. Κάθε άλλο! Η γυναίκα στο θέατρο σκιών θα μπορούσε να είναι η ηρωίδα ενός ιπποτικού μυθιστορήματος ή η μούσα ενός ρομαντικού ποιητή. Πρόκειται για μορφή εξιδανικευμένη, για ένα ποθητό πλάσμα και ταυτόχρονα απλησίαστο, θεϊκό, μοναδικό. Παράλληλα, η γυναίκα αυτή συνήθως δεν μπορεί να ορίσει τη μοίρα της. Πρέπει να υπακούει στις εντολές του πατέρα της - ακόμη κι αν πρόκειται για την ίδια τη Βεζιροπούλα, δεν μπορεί να παντρευτεί τον αγαπημένα της, υποφέρει και μάχεται με άνισα μέσα.

Στον Καραγκιόζη σπάνια συναντάς μια κακιά γυναίκα. Κατά τα αριστοφανικά πρότυπα, Οι άντρες Είναι αυτοί που προκαλούν τα προβλήματα, τους πολέμους, τις ίντριγκες. Οι γυναίκες είναι καλές, ευγενικές, τρυφερές και γνωρίζουν από ένστικτο τι είναι σωστό και τι λάθος. Γι' αυτό και ο Καραγκιόζης μπορεί άνετα να σταθεί αλώβητος και στην πιο ακραία φεμινιστική κριτική! Πουθενά δεν θα αντιληφθεί κάποιος το αντρικό μένος προς το αντίθετο, φύλο, που θέλει τα θηλυκά ύπουλα, αίτια της κάθε συμφοράς διεστραμμένα και σκοτεινά!

Κυριότερα γυναικεία πρόσωπα, η Αγλαΐα, σύζυγος του Καραγκιόζη, και η βεζιροπούλα, στην οποίας την ποδιά μάχονται παλικάρια, αλλά εκείνη φυλάει την καρδιά της για τον πιο γενναίο και καλοσυνάτο άντρα -συνήθως Έλληνα!

Η Αγλαΐα δεν είναι, βέβαια, ούτε όμορφη ούτε καλοντυμένη. Είναι, όμως, υπομονετική και με έντονο το αίσθημα της αφοσίωσης. Μοιράζεται με τον Καραγκιόζη και τα παιδιά της την πείνα και τις κακουχίες.

Η βεζιροπούλα, αντίθετα, έχει όλα τα χαρίσματα: Θεϊκή ομορφιά, ευγένεια, ωραίο ντύσιμο και μια βαθιά κρυφή ανεξαρτησία, αφού καταφεύγει σε όλα τα τεχνάσματα, προκειμένου να παντρευτεί με τον άντρα που αγαπά. Δεν έχει καμία σημασία το γεγονός ότι είναι Τουρκοπούλα. Όπως αναφέρθηκε ήδη, οι γυναίκες είναι πάντοτε καλές και γλυκές.

Οι υπόλοιπες γυναίκες που εμφανίζονται στον Καραγκιόζη είναι συνήθως ιστορικά πρόσωπα: Η ωραία Ελένη, η Αριάδνη, η Αντιγόνη (από την Αρχαιότητα), η κυρά Φροσύνη, η Τζαβέλαινα, η Μπουμπουλίνα, η μάνα του Διάκου, η Φώτω η Χειμαριώτισσα, η Γκόλφω, η Μαρία η Πενταγιώτισσα...

Ωστόσο υπάρχουν και κάποιες ανεξάρτητες φιγούρες: Η γριά, η όμορφη νέα, η υπηρέτρια, η νοσοκόμα, η βλαχοπούλα, η γόησσα. Με γυναικεία μορφή παρουσιάζονται επίσης οι άγγελοι αλλά και κάποιες αφηρημένες έννοιες ή ιδανικά, όπως η Ελευθερία, η Δόξα αλλά και η ίδια η Ελλάδα...

Οι Έλληνες

Η δράση του θεάτρου σκιών συνήθως εκτυλίσσεται με φόντο την Ελλάδα κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, χωρίς, βέβαια, η φαντασία του καλλιτέχνη να παραλείπει πολλές φορές να μας μεταφέρει στην Αρχαία Ελλάδα, στο Βυζάντιο ή και σε φανταστικούς συχνά υπερρεαλιστικούς κόσμους, ακόμα και στο σήμερα. Η προτίμηση στα χρονιά της Τουρκοκρατίας δεν οφείλεται μόνο στο γεγονός ότι τότε ήκμασε το θέατρο σκιών, αλλά και στο ότι ο καλλιτέχνης, ελεύθερος από κάθε λογοκρισία, μπορεί να δείχνει το παιχνίδι της εξουσίας, την αντίσταση των λαών, και να παραλληλίζει το χθες με το σήμερα. Άλλωστε όπως είχε πει και ο ήρωας Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, *«οι ζουρνατζήδες άλλαξαν, ο ζουρνάς μένει πάντα ο ίδιος»!*

Οι Έλληνες εκφράζουν το ελεύθερο πνεύμα. Εκτός από τους βασικούς πρωταγωνιστές, από τον μπερντέ παρελαύνουν ιστορικά πρόσωπα, από τον Θησέα, τον Ηρακλή και τον Μεγαλέξανδρο έως τον Διγενή Ακρίτα, τον Αθανάσιο Διάκο, τον Παλαιών Πατρών Γερμανό, τους ήρωες του '21, τους Μακεδονομάχους και τους αντιστασιακούς. Όλη η ιστορία του βασανισμένου τόπου μας, διδάσκεται από τον Καραγκιόζη.

Το κωμικό εναλλάσσεται με το τραγικό και οι γκάφες με τις ηρωικές πράξεις. Ο Μεγαλέξανδρος είναι ο υπεράνθρωπος, ο ήρωας με τα ευγενικά αισθήματα και ταυτόχρονα γενναίος. Ο σωτήρας του έθνους. Το πρόσωπο είναι αλληγορικό και δεν εκφράζει μόνο τον Μακεδόνα στρατηλάτη, αλλά όλους εκείνους που μάχονταν, μάχονται και θα μάχονται για το ιδανικά της φυλής, για την Ελευθερία των λαών και για την προστασία των αδυνάτων. Η Βαθεία θρησκευτικότητα του δημιουργού του έργου «ο Μ. Αλέξανδρος και το καταραμένο φίδι» τον αποτρέπει απ' το να χρησιμοποιήσει τον Άγιο Γεώργιο για να σκοτώσει το φίδι-διάβολο, με την φαντασία του να πάρει δανικό τον Μ. Αλέξανδρο, εθνικό σύμβολο ρώμης και αντρειοσύνης.

Στον αντίποδα, ο Τούρκος εκφράζει την εξουσία. Δεν πρόκειται για κάποιο είδος ρατσισμού, για προκατάληψη απέναντι στο γείτονα ή για φυλετική διάκριση. Ο Τούρκος πασάς ή ο μπέης, άλλοτε αυταρχικός και άλλοτε ευέλικτος και

διπλωματικός θα μπορούσε κάλλιστα να είναι ένας πρωθυπουργός. Ο αγάς, ο πλούσιος που φρουρεί γερά τα κεκτημένα του. Ο Βεληγκέκας, η εκτελεστική εξουσία, που δέρνει ανελέητα τον φτωχό Έλληνα. Ένα σημερινό όργανο της τάξης που...προστατεύει τον ισχυρό από τα δίκαια αιτήματα του βιοπαλαιστή.

Ο Πεπονιάς, ο μπουνταλάς λοχίας...

Φυσικά, από το τουρκικό, όπως και από το ελληνικό, σινάφι δεν θα μπορούσαν να λείψουν και κάποιες ιστορικές μορφές, όπως ο Αλή Πασάς, ο Ομέρ Βρυώνης...

Δευτερεύουσας σημασίας πρόσωπα, που εξυπηρετούν λειτουργικές, σκηνοθετικές ανάγκες ή αποτελούν διαχρονικά σύμβολα, είναι ο παπάς, ο γιατρός, ο γέρος, ο τρελός, ο κουρσάρος, ο χότζας, ο τουρίστας, ο επαίτης ή ομάδες ανθρώπων όπως οι οργανοπαίχτες ή οι λατερνατζής και πολλοί άλλοι.

Αεροπλάνα, καράβια, τανκ, αλλά και ζώα (πρόβατα, κατσίκες, άλογα, μοσχάρια, βουβάλια, γελάδια), τελώνια, δαιμόνια και τέρατα που βασανίζουν τον λαό από τον Μινώταυρο έως τον Κατηραμένο Όφι και ενάντια στα οποία θα αγωνιστούν οι ήρωες συμπληρώνουν το σκηνικό, εκπροσωπώντας το Κακό, τις δυνάμεις της φύσης, ή τα φυσικά φαινόμενα, τις επιδημίες, τους λιμούς, και όλα τα δεινά που πλήττουν τους ανθρώπους.

Αρχαία Ελλάδα

Το θέατρο σκιών πιστεύεται από πολλούς ότι δεν είναι δημιούργημα ανατολικών ασιατικών λαών αλλά ότι έχει ελληνική προέλευση. Ο Πλάτων στην αλληγορία του σπηλαίου (Πολιτεία 514α) αναφέρει:

«Φαντάσου ανθρώπους σαν σε μια υπόγεια κατοικία όμοια με σπηλιά που να έχει την είσοδό της μακριά ανοικτή προς το φως σε όλο το μήκος της σπηλιάς... Και από ψηλά και μακριά από πίσω τους φως από φωτιά να καίει γι' αυτούς και ανάμεσα στη φωτιά και στους δεσμώτες επάνω, να υπάρχει ένας δρόμος. Κοντά σε αυτόν και παράλληλα φαντάσου χτισμένο ένα μικρό τοίχο, όπως ακριβώς τοποθετούνται από τους θαυματοποιούς μπροστά στους ανθρώπους τα παραπετάσματα (αρχ. Παραφράγματα) πάνω στα οποία δείχνουν τα τεχνάσματα τους». Ο Αριστοτέλης πάλι, (Περί κόσμου 398 b 16) μιλά για λαϊκές παραστάσεις με νευρόσπαστα: «Οι νευρόσπαστοι μίαν μήρινθον (σπάγκο) επισπασάμενοι ποιούσι και αυχένα κινείσθαι και χείρα ζώου και ώμον και οφθαλμόν».

Το θέατρο σκιών συγγενεύει και με τις αρχαίες λαϊκές αφηγήσεις, όπως οι μύθοι με θέμα τα ζώα (αίνοι). Ο Ησίοδος και ο Αρχίλοχος δηλώνουν πως το νόημα τους

είναι η κοινωνική κριτική που στο όνομα των αδυνάτων και του δικαίου στέφεται φανερά εναντίον της αυθαιρεσίας των ισχυρών. Ο Αίσωπος ήταν ένας πασίγνωστος στην αρχαιότητα δημιουργός μύθων («λογοποιός» κατά τον Ηρόδοτο). Έζησε τον 6ο αιώνα π.Χ. και αναφέρεται από τον Ηρόδοτο (Β 134), τον Αριστοφάνη («Σφήκες» και «Όρνιθες»), τον Δημόκριτο (απόσπασμα 224) και τον Πλάτωνα (Φαίδων 60 cd).

Η ζωή του έχει σκεπασθεί από φανταστικές αφηγήσεις και στο αφήγημα «Μυθιστορία του Αισώπου» μάς δίνονται η εικονιστική περιγραφή του Αισώπου και κάποιες βιογραφικές πληροφορίες: Ο κατεξοχήν ωφέλιμος για την ζωή Αίσωπος, ο μυθοποιός, ήταν δούλος, έτσι το 'θελε η τύχη του, και στην καταγωγή Φρύγας, απ' το Αμόριο της Φρυγίας. Ήταν αποκρουστικός στην εμφάνιση περίσσια άσκημος, κοιλαράς, με μυτερό κεφάλι, πλακουτσομούτης με κυρτωμένο στήθος, μελαμψός, κοντός, στραβοπόδης, με χέρια κοντά, αλλήθωρος, ένα λάθος του νυσταγμένου Προμηθέα. Η παράδοση τον θέλει αρχικά μουγκό αλλά πολύ έξυπνο και θεοσεβούμενο. Η Ίσιδα και οι εννέα μούσες του χάρισαν τη φωνή και «την ικανότητα να πλέκει ιστορίες και να συνθέτει μύθους ελληνικούς. Ο Αίσωπος σκοτώνεται με δόλο αφού κατηγορήθηκε άδικα για ιεροσυλία, στους Δελφούς, και ο ίδιος ο Απόλλωνας εκδικείται το θάνατο του και εξυψώνει τη φήμη του. Ο Αίσωπος ήταν γνώστης της ψυχολογίας του ανθρώπου και ερευνούσε τα κίνητρα και τη συμπεριφορά του. Έδειξε την ποικιλία των ανθρώπινων χαρακτήρων και μετέφερε τα ελαττώματα των ανθρώπων σε ζώα. Ασκύσε πολιτική και κοινωνική κριτική. Παρατήρησε τη δολιότητα, τον εγωισμό και τις αδυναμίες των ισχυρών και εξύψωσε την δύναμη του νου αφού η εξυπνάδα ήταν το όπλο της σωτηρίας των αδυνάτων. Ήταν εκπρόσωπος της λαϊκής σοφίας και στο έργο «το Συμπόσιον των Επτά Σοφών» που αποδίδεται στον Πλούταρχο, ο Αίσωπος συμμετέχει και ασκεί έλεγχο σε όσα λένε οι επτά σοφοί. Ακόμα και ο Σωκράτης, όπως παραδίδει ο Πλάτων, στη φυλακή έβαζε σε στίχους όσους αισώπειους μύθους θυμόταν. Το όνομα του σημαίνει «μαύρος» και συγγενεύει με το «αιθίοψ», όπως σχεδόν και του Καραγκιόζη (=μαυρομάτης ή αυτός που φαίνεται μαύρος στα μάτια των άλλων, από την τουρκική λέξη karagoz). Τέλος, ο Στίλπων Κυριακίδης (περ. Λαογραφία, τ. Η 1921) αναφέρει ότι ο Καραγκιόζης μετέβαλε τον αρχαίο φαλλό σε τεράστιο και δυσανάλογο χέρι.

Πηγή: karagkiozis.com

Γιάννης Νιάνιος